

Hebrew Writers Association in Israel

לפרשת הכלב בלק ב"תמול שלשום"

Author(s): מאיר בוסאק

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 2 / 1977), pp. 140-142 יאנואר

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23873165>

Accessed: 20-03-2018 08:24 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

לפרשת הכלב בלק ב"תמול שלשום"

העולם בטירופו ומוציא את כל הסובב לו מידיהו הטובות של מידות הריסון והמיתון (ע' 276).

בלק מגלה את הקנאות והמחלוקת, הצביי-עות ותאוות-היצרים (ע' 277). אפשר לראות את בלק כראי, או כהשלכה, של צד מסוים מתוך נפשו של קומר. הכלב הוא כאילו היסוד היצרי, שבנפשו... בלק אינו האספקריה של קומר, אבל הוא בן לווייתו. אדם והיה מתלווים זה לזה (ע' 279).

ובספרו "שלוש אשמורות" כותב אלי שבייד:

כלב חוצות מלכתחילה אינו אלא השאלה... הוא אינו אלא רגש יתמות ועזובה... חלומר-תיו של הכלב מזדהים עם חלומותיו של יצחק קומר... ואי אתה יודע מי חולם את מי, הכלב את חלומות יצחק, או יצחק את חלומות הכלב... (ע' 52-53). הוא (יצחק) אינו מצליח להתאים את העולם למושגיו הכלביים והתמימים (ע' 57). כשם שאין הכלב מסוגל לפתור את חידת הגורל החתומה על עורו, מפני שאין הוא יכול לראות את עצמו מחוץ לעצמו, כך יצחק אינו יכול לפתור את חידת גורלו, מפני שאין הוא רואה את עצמו בעיני סביבתו. הכל מבינים אותו יותר ממנו (ע' 60-61).

ולסוף דעתו של משולם טוכנר בספרו "פשר עגנון":

קומר ובלק הם שניים שהם אחד. קומר הוא היסוד הבלתי מודע, היסוד האמוציונאלי והאטאוויסטי ובלק הוא בבואת תודעתו (ולאו דווקא תמיד הסיטרא אחרא שלו, כדרך שרואים בו קצת מן המפרשים). פעמים קומר ובלק הם תרתי דסתרי ופעמים לאו... גם בניגודיהם הם משלימים זה את זה... הכלב בלק, התודעה המעורערת של הדור...

פרשת הכלב בלק ב"תמול שלשום" עומדת כחידה לפני פרשני עגנון. רבים השתדלו לפתור אותה בצורות שונות. והרי דוגמאות מספר:

לפי ברוך קורצווייל "הכלב מקשר בין האשה לבין הגבר ומחטיא אותו. הוא הסמל לתאוה, לעבירה, לכוחות קדומים, להשתוללות היצרים, לטירוף, לשגעון. אבל רק לגבי מי שמרגיש את עצמו קשור בעומק נפשו אל מסורת העבר, נהפך הכלב לסכנה. מי שחי כביכול מעבר לטוב ולרע מבחינת המסורת, לא יסבול מהכלב. מפני שעצם הבעיה אינה קיימת לגביו" ("מסות על סיפורי ש"י עגנון", ע' 110).

שלום קרמר רואה בתיאור הכלב והרפת-קאותיו אמצעי של עגנון להצגה סאטירית של ההווה, של בני הדור בירידתם, בפירודם, בריבם ובהתערערות ערכיהם (ר' מאמרו ב"גזית", כרך ד, חוב' ג-ד, תש"א).

שלמה צמח, בספרו "שתי המזוונות", מוצא בכלב בלק חיקוי לסיפור "חקרי לב" של פראנץ קאפקא.

את הדעה הזאת שולל הלל ברזל בספרו "בין עגנון לקאפקא" בטענו: "דוגמה זו שטוען צמח, כאילו שאל עגנון את דיוקנו של בלק מתוך 'חקרי לב' מבוססת על התרשמות חיצונית, שיש לדחותה". לעומתו טוען ברזל:

מהותו הסמלנית (של בלק) היא שאינה מתירה הגדרה חד משמעית שלו (ע' 266). דימויו של עגנון מרחיקים את בלק מן השייכות הגמורה, ולו גם סמויה, למין האדם" (ע' 273).

בלק שואב את אורו ממיתוס היצר והחטא (ע' 275).

בלק יוצא למרוץ מחוסר רסון... בלק פורק כל מסגרת... הוא פורץ גבולות הארץ, ואפילו תחומי המדעים והאמנות אינם מגבילים אותו... הכלב העגנוני מסתער על

הכלב רואה בו (בקומר) ובמאוויי השיבה שלו למאה שערים... את סיבת יסוריו... בלק השוטה נושך את קומר וממיתו. התודעה המעוותת ומודקת פורצת מסוגרה וטורפת את המעווה" (ע' 63-64).

אך בזוהירותו ובישרו מוסיף טוכנר:

מי חכם וידע, שמא כל עיקרו של הכלב אינו באמת אלא כופר נפש, תשובה וכפרת עוונות, לשם שיבה ממורקת למאה שערים של מעלה. אחרי ככלות הכל סתרו של עגנון עדיין מרובה מגילוייו (ע' 72). — — — מי הוא בלק?... התשובה לשאלה זו היא, בלי ספק, סוד נשמתו של היוצר ואחת מן החידות המופלאות בספרות העברית החדשה, שתסעיר את תודעת הדורות (ע' 77).

עתה יורשה לי להציץ הסבר, שיתרחק מפירושי הקונסטרוקציות הפסיכולוגיסטיות, שיסודם בהכרה ב־alter ego אנושי, בפיצול הנפשי של האדם, ויתבסס על עיון טקס-טואלי.

הנה תיאור הפגישה הראשונה בין יצחק קומר לכלב:

"נודמן לו (ליצחק) כלב חוצות, שאזניו קצרות וחטמו חד וזנבו דלול ומראה שערו ספק לבן ספק צהוב, מאותם הכלבים, שהיו משוטטים בירושלים" (ע' 274). לפנינו דמות של כלב רגיל, המוני בכל המובנים. מתוך צורך נפשי לידידות מתקרב הכלב אל יצחק (דרך אגב, כלב — דרשו רבותינו: כולו לב), אך זה, לשם שעשוע, כותב על עורו: "כלב משוגע". אחר-כך "בעט בכלב... פער הכלב פיו והציץ עליו בתמיהה. הרי טיפל עימו בחיבה ולבסוף בועט בו... השפיל את זנבו ועמד שפל זנב ונמוך רוח... חבט יצחק ברגלו ויצא ממנו דם. נבח נביחה סתומה ואחריה נביחה של יללה ונטל רגליו והתחיל רץ" (ע' 276). "היה רץ ולא היה יודע להיכן הוא רץ. ולהיכן שהיה רץ נתקל בדבר שעושה כאב. כאן פגע בו קוץ וכאן זיו שלפני כותל, כאן קרן איל וכאן יתדות הדרכים. וכבר משערות ראשו ועד ציפרני רגליו לא היה בו אבר שלא נפגע" (ע' 277). ותוצאות כתיבת המלים "כלב משוגע" על עורו של הכלב? לכאורה בדיחה, שעשוע ובאמת — "וכל מי ששמע את קולו וראה אותו ואת הכתב שעל גבו טען רגליו וברח כשהוא צועק ביללה, כלב משוגע כלב משוגע" (ע' 278). הדבר היה גורלי ונהפך למקור צרותיו של בלק. "התחילו החנוונים מסקלין אותו באונקיות

של ברזל ובליתראות של אבנים" (ע' 278). "יצאה כל מאה שערים בכלי עץ ובכלי אבן ובכלי-חרס ובכלי זכוכית, בקדרות ובפכים, בקנקנים ובכדים, בפחים של נפט ובתנורים של טיט... והתחילו מסקלים אותו... הגביה הכלב את קולו הב, הב, מה חטאי ומה פשעי, מה אתם רוצים ממני ומה רעה עשיתי לכם?... לא הספיק הכלב לתת דין וחשבון לעצמו מכל מה שראו עיניו ושמעו אזניו עד שנזרקה בו אבן. לא הספיק להת-בונן מהיכן נזרקה, עד שפגעה בו שניה ושלישית" (ע' 281-282). "וכשראו את הכלב וכל מה שכתוב עליו הקיפוהו אבנים כעכנאי. ואילמלא לא הקדים לברוח מי יודע אם היה מוציא את יומו" (ע' 283).

האין הכלב בלק מסמל את האדם המושפל, המבוזה, הנרדף והסובל ללא פשע?

היו מפרשני עגנון, שהתלבטו בחיפוש הקשר בין עלילת יצחק קומר לעלילת הכלב בלק וראו פגם ארכיטקטוני בהרכבת שני יסודות רחוקים זה מזה. במיוחד הדהימה העובדה, שהופעתו הראשונה של בלק היא רק בספר השני של "תמול שלשום", בפרק הארבעה-עשר. אם נסביר את בלק כסמל לתופעה של עוולה חברתית, נמצא אותו כהשלכה למצב החברתי, המתואר על-ידי עגנון כבר בהתחלת הספר. הנה קטע מהספר הראשון, פרק שלישי, הנקרא "בשוק הפועלים":

בא ויקטור השמן, שלבו שמן כבשרו, כשהוא רכוב על פטמה הצוהלת, סוסה גאה ותסודה... וכובע טרופי על ראשו של ויקטור, שמאהיל על עיניו השמנות ומשייר מהן סדק של צחוק, ובגדי בד הוא לבוש ומגלב עור בידו. מזדקף המגלב מאליו וצלו רץ לכאן ולכאן, גרתע האוויר ונמלט על נפשו, וכמיין אנתה נשמעה ממנו, כאדם שלקה מתאנת. עומדת לה פטמה הנאה והפיקחית ואינה זזה, שידעת פטמה נפש בעליה שאינו מתכוון לה, אלא לאותם בריות בני אדם... והריהי טועמת מקצת מאותה שמחה כשאדוניה עתיד לומר להם ליחפנים הללו אי אתם רואים שאין לי צורך בכם, והם עומדים נכלמים ומבוישים, כמו שעמדו אתמול וקודם אתמול.

בא לו נחום טפליצקי... ונושך את שפתי הצנומות מתוך קנאה ומתוך שנאה ליח-פנים... מגלב בידו צועק יללה, ורבים מתברינו חרדים מקולו... אחריו באו שניים אחרים, כשהם רכובים על פרדות ומגלבים

נתגלגלו לפניו (לפני בלק) כל המאורעות, שאירעו אותו מיום שפגע בו הצבע בשכונת הבוכרים. כמה צרות וכמה יסורים וכמה עלבונות וכמה פגעים רעים באו עליו מאותו היום וכמה מזומנים לו להבא, על שום מה ולמה? ... אמר בלק לא אבוא עליו בנחת ולא ארים קול, אלא אני נושך בו... לא הספיק יצחק לילך עד שקפץ עליו הכלב ותקע בו שיניו ונשכו (ע' 592—595).

נקמת הנפגע בפוגע.

ונשאלת השאלה: אם התכוון עגנון בד-מותרו של הכלב לסובלים, למושפלים, מדוע לא קישר את בלק עם דמות מעביד עשיר אלא עם פועל, צבע עני?

התשובה: אילו היה הכלב סובל בגלל מעשהו של תעשיין או פרדסן עשיר, היתה הבעיה מצמצמת לשאלה סוציאלית, למתח מעמדי בין עובד למעביד. הקשר בין בלק לאיש אפור, פועל כיצחק קומר, מרחיב את הפרשה לנושא כללי רחב של כואב ומכאיב.

ברור, אין להכניס כל אפיזודה מפרשת הרפתקאותיו של הכלב בלק, כל הרהור מהרהוריו, כל חלום מחלומותיו למסגרת ההסבר האלגורי שהועלה לעיל. רגיל עגנון לסטות לפעמים מרצינות הנושא, לתת חופש לדמיון (ראה, למשל, ראשית ספר רביעי), להקים בנין גרוטסקי-סוריאליסטי של הומור ולבנות כעין פאנטאזיה על נושא מסוים (ראה הוויכוח שהתנהל בעתונות ובציבור מסביב לשערוריית הכלב בלק). מי שאינו מרגיש באהבתו של עגנון לשטות לפעמים בקורא ורוצה למצוא בכל מקום שבסיפוריו סודות כמוסים, יעמוד לעתים נבון, פעור פה – אם לא ירצה להיכנס לספקולאציות של פלפול ודרשנות.

ולסיים – אין עגנון ראשון בהעלאת הכלב כסמל של יצור סובל. אזכיר כאן רק שני קטעים משירי ביאליק

ככלב, ידידי, ככלב ממעניו, בזה (ז' חלומה) נפש ומעונה,

ברחתי...

(“בשדה”)

על הגל הזה נערפו שניים: יהודי וכלב. (“בעיר ההריגה”)

ואשר לשמו של הכלב – ייתכן שמקורו באימרה היידי: איך וועל מיט אים לערנען בלק” – משמעה: אני אציק לו, אלמד אותו לקח.

מטולאים בדיהם... וכנגדם עומדים חברינו ותלויות עיניהם בהם, שישכרו אותם לפועלים וימצאו את פרנסת היום (ע' 58). מבוששים ונכלמים עמדנו על האדמה הזאת שבאנו אליה לעבדה ולשמרה... ושוב נקלענו בתוך כף הקלע, מפני הרעה הגדולה והחרפה ניטל כוחנו ולא פתחנו פה (שם). חזר יצחק ליפו וחזר על כל מיני לשכות ומשרדים ומוסדות, מצא שם סיעה של דוויים וסחופים ומיוגעים עומדים ומרתתים מתוך קדחת (ע' 62).

האם משלימים המושפלים והמבוזים עם גורלם, האין הרהורי מרד ונקם בלבם? הנה תשובתו של עגנון:

... וכבר היה החמור עומד ומהרהר, ראוי היה מגולל זה, שרוכב עלי שאשליכנו, אלא אם אני משליך אותו כאן הרי הקרקע תחוחה, ולא כדאי כל המכות שיכה אותי אחר כך, אלא אני מזדיין בסבלנות, וכשנגיע למקום סלעים אטיל אותו (ע' 57—58).

והכלב בלק, האם סובל הוא ללא מחשבות על נקמה? הנה חלומו:

הוא פרעושים ממזרים ארורי ארורים, אשר עניתם את נפשי ביסורי יסורים, ולא ייסגר פיכם מערב עד ערב... כי שקוע תשקעו במצולות מים, כחיל פרעה מחנה מצרים (ע' 288).

מהרהר בלק ומחפש את הגורם לכל צרותיו.

אפשר ילמדונו מה טעם אני שנואי... ומתוך שנחתולה דעתו התחיל מהרהר, שמא אותה פורענות באה על-ידי אותו בעל הכלי הלח (יצחק הצבע, בעל המכחול, שכתב מה שכתב על ערו. — מ.ב.), שהרי עד שלא פגעה בו ידו של זה לא הייתי נשנא ונרדף (ע' 290—291).

בלק מחפש את האמת, את הצדק – מדוע הוא סובל? מדוע הוא נרדף? לאחר שהוא מוצא ביצחק את הסיבה הראשונית לכך “לא סילק דעתו מיצחק, שכבר הכיר בלק, שכל פורענות שבאה עליו מידיו של בעל המכחול היא באה. היה בלק מחזר על בעל המכחול. אם פגע בו נבח בו, ואם לא פגע בו איקונין שלו מהלכת היתה לפניו והיה נובח” (ע' 591).

דמותו של יצחק רחופה לפני בלק, שנאת הנרדף, הסובל, המושפל משתלטת על נפשו עד כדי טירוף, עד כדי מחלת הכלבת, שנאה בלתי מרוסנת מחפשת נקמה.